

VÁRADI PÉTER „SELYMES” BÁCSI VÁRA

KALAPIS ZOLTÁN

Várad Pétér utazókocsija 1490 júliusában – a leeresztett felvonóhídon át – a bácia vár kemény tölgyfa kapuja elé gördült. Az érsek úr Budáról érkezett, az ottani lakájos és tágas sarokházát hagyta el, s körülbelül három-öt napi utazás után térhetett haza, attól függően, milyen gyorsan haladt, hány lovat váltott, mennyi pihenőt tartott. Azt sem tudhatjuk, hogy milyen járművön érkezhetett – erről nincs feljegyzés –, de ez idő tájt az előkelőségek könnyű és gyors kocsiszekéren utaztak – az oklevelek „per currum kochy” néven emlegetik –, s feltalálását egyenesen Mátyás király nevéhez kötik, bár ez inkább feltevés, mintsem igazolt tény.

Ez a hintószekér hármás lovasfogat volt, hátul vesszőfonatú kassal, felette védőtetővel vagy ponyvasátorral. A kényelmes utazást a párna vagy esetleg a rojtos bársonyhuzatba bújtatott gyapjúzsák biztosította.

Kényelem ide, kényelem oda, Várad Pétér elcsigázottan lépett le a kocsiról, s ami talán még rosszabb, mélységesen kiábrándultan is. A lakótoronyban vetett ág várta, úgyhogy fáradalmait viszonylag gyorsan kiheverhette, de a csalódottság érzete még hetekig, hónapokig hatalmában tartotta.

Újra egy világ dőlt össze benne . . .

Az történt ugyanis, hogy Mátyás király halála után (1490. IV. 6.) a visegrádi várbörtönben hat év óta sínylődő Várad Pétér levelet intézett Corvin Jánoshoz, Mátyás király fiához (1490. IV. 21.), a trón egyik legkomolyabb várományosához, s kérte, járjon közben szabadulása ügyé-

ben. „Tégy jót velem, dicső herceg – írta – bármi jót teszel velem, nemcsak az én javamat szolgálja, de előnyére s hasznára válik a te helyzetednek is.”

Valóban, mindjárt szabadulása után, Corvin János mellé állt, s belevetette magát az örökösödési küzdelmekbe. Ezt nemcsak hálából tette, hanem meggyőződésből is: szentül hitt abban, hogy Magyarország élére nemzeti királyt kell állítani. A többi trónkövetelő ugyanis idegen volt – kettő a Jagelló házból, egy pedig a Habsburgok sorából –, de Mátyás özvegye, az olasz Beatrix is nyúlt volna a korona után, a cselszövés fonalait szőve.

Várad minden erőfeszítése azonban hiábavalónak bizonyult: a törvénytelen, testi fogyatékos ifjencot nem vették komolyan a nagyurak, a kapkodó és kiegyensúlyozatlan Corvin Jánosnak nem volt tekintélye, meg aztán attól is tartottak, hogy atyja nyomdokain haladva esetleg folytatni fogja a szigorú központosítást, ami nem felelt meg a basáskodó, kiskirályoskodó főnemeseeknek.

A főrendek és a közrendek külön-külön megtartott királyválasztó országgyűlésen a voksok zömét az egyik Jagelló kapta, aki akkor már cseh király volt. Az érvelés az volt, hogy a fenyegető török veszéllyel szemben csak egy kelet-közép-európai államszövetség léphetne fel a sikeres ellenállás reményében (Lengyelország, Csehország, Magyarország). Az új királyban – II. Ulászló néven lépett a magyar trónra – mintha ez az államszövetség öltött volna testet, hiszen ő a lengyel király fia volt, s a cseh korona után most már a magyar koronát is megszerezte. Formálisan minden rendben is volt, de a számításba nagy hiba csúszott: II. Ulászló gyenge kezű uralkodónak bizonyult, nem tudta kordában tartani a hatalmaskodó nagyurakat. Utána már csak fia következett, II. Lajos és – Mohács.

Corvin János nem tudta elviselni a vereséget, hebehurgyán a fegyverekre bízta sorsát: serege élén kivonult Budáról, előzőleg azonban szekerekre rakatta a királyi kincstár értékeit, beleértve a királyi koronát is, s elindult dél felé, ahol a legtöbb támogatója volt. A rendek fegyveresei azonban utolérték, katonáit szétugrasztották, majd kifosztották a királyi kincstár becses darabjait: a királyi ruhákat, a drágaköves edényeket, az ezüst holmikat, a körmöci érméket, dukátokat, a drága fegyvereket.

Várad Péter nem támogatta a pártütést, de nem értett egyet Corvin János kijátszásával sem, s csapat-papot hagyva, letörtten és reményvesztetten, hazasiertett Bácsba, s a várfalak közé zárkózott. Egy ideig hat ökörrel sem lehetett onnan kihúzni, pedig II. Ulászló hívei őt, az országosan ismert, nagy tekintélyű főpapot szemelték ki, hogy vezesse le a koronázási szertartást, s tegye fejére az uralkodói hatalmat jelképező fejdíszet. Székesfehérváron, érkezésére várva, még a beiktatás időpontját is elnapolták. Ő azonban nem állt kötélnek, semmibe sem vette a meghívást. Majd csak később engesztelődött ki, amikor meggyőződött arról, hogy a király nem haragtartó, s elnézte neki, hogy a koronázás ügyében nyakas álláspontra helyezkedett. Az uralkodó többször is együttműködésre szólította fel az érseket, közeledési szándékát végül is siker koronázta: Várad Péter II. Ulászló lojalis híve lett, tanácsaival nemegyszer enyhítette kormányzási gondjait.

Így kezdődött Várad Péter egy évtizedes bácsi tartózkodása s egyúttal életének utolsó szakasza is. Teljesen visszavonult a világ zajától, életmódját azért mégse lehet remeteségnek minősíteni: a magányt választotta, nem az elszigeteltséget.

Ő, a nagy műveltségű és jó tollú főpap és diplomata, Mátyás király egykori főkancellárja és bizalmasa, a magyar reneszánsz világ meghatározó képviselője, Vitéz János és Janus Pannonius után a Hunyadi-korszak harmadik legnagyobb humanista egyénisége ugyanis Bácsból is kiterjedt levelezést folytatott korának ismert embereivel – királyokkal, tudósokkal, pápákkal, bíborosokkal, püspökökkel, az országos tisztségeket betöltő főurakkal –, megbízottai, meghatalmazott követei pedig járták az országot és a külföldöt, főleg az olasz városokat, ahol könyveket, kegyszereket vásároltak az érsek megbízásából, felkeresték az egyetemek tudós elméit.

Bácsi évei során, mint majd látni fogjuk, sok minden mással is foglalkozott, egyvalamit azonban – mint az ördög a tömjént – messze elkerült: a politikát. Nemegyszer megégette magát, hatévi várfogságot is szenvedett, így aztán az országászat ügyeibe soha többé nem ártotta bele magát. Pedig ekkor még csak negyvenéves, akár vállalhatna is közéleti szerepet. A hatévi börtön ugyan kikezdte egészségét, de óriási tapasztalatával még helyt tudott volna állni. Ebből a jobból azonban többé nem kért . . .

Valóban tüneményes pálya állt mögötte. Vitéz János védőszárnya alatt került a bolognai egyetemre, majd négy-öt évi stúdium után 1471-ben, huszonegy éves korában, írnok lett a budai kancelláriában – az okiratokban Magister Petrusként szerepel –, 1474-ben pedig már személyes titkárként kísérte útjaira Mátyás királyt, s diplomáciai leveleit fogalmazta. 1476 januárjában IV. Sixtus pápának címzett levelét Mátyás király ezzel a sorral zárta: „Kelt Szabács várának ostroma közben (. . .) nagy elfoglaltságom közepette, hóban és fagyban papírra vetette titkárom (Váradai Péter).”

Az uralkodó nagyon elégedett volt ifjú secretáriusának teljesítményével, s ezért elhalmozta jövedelmező egyházi javakkal, jóllehet még nem is szentelték fel pappá.

1480-ban, harmincéves korában, már átvette a királyi kancellária irányítását, megkapta a bácsi–kalocsai érseki címet (ekkor avatták fel áldozópappá is), 1483-ban már a bíbornoki kalap várományosa, az államigazgatásban pedig a király első embere és személynöke, azaz a királyi jelenlétet képviselte az igazságszolgáltatásban a királyi táblában, az országgyűlés alsó táblájának pedig elnöke volt.

Mérhetetlen hatalom összpontosult kezében mind az egyházi, mind a világi életben. Úgy is mondhatnánk, hogy egy személyben ellenőrizte, olykor gyakorolta is a végrehajtó, a törvényhozó és a bírói hatalmat.

Váradai humanista felkészültségével benne élt Buda Mátyás-kori pezsgő szellemi életében, sőt, ezen a téren is vezető szerephez jutott. Az uralkodó 1483-ban egy testre szabott feladattal látta el: megbízta Janus Pannonius epigrammáinak összegyűjtésével. Olyan munka volt ez, amely megkövetelte a filológiai jártasságot, s az átlagosnál mélyebb műveltséget is feltételezte.

Ezek a tulajdonságok Váradiban a lehető legteljesebben ötvöződtek, úgyhogy jobb választás nem is lehetett volna.

A főkancellár, az érsek, a király első számú embere, 1484-ben azonban kegyvesztett lett, máról holnapra eltűnt az udvarból, a legmagasabb polcra a legalacsonyabbra pottyant: az uralkodó Árva várának egyik cellájába záratta. Váratlan bukása nagy megdöbbenést keltett, de kárörömet is az udvari emberek között, akik irigykedve nézték pályájának alakulását, ami, ugye, együtt járt a vagyonosodással is. „Hogy mi mindenre képes a javainkra s erényeinkre acsarkodó irigység – írta Váradai

Corvin Jánosnak –, saját szabadságomnak és vagyonomnak pusztulása árán tapasztaltam meg.”

Az érem másik oldala viszont az, hogy Mátyás nem tűrte maga mellett az önállóan gondolkodó, véleményüket kinyilvánító munkatársakat. Főhivatalnokaitól feltétlen hűséget követelt, nem engedte, hogy beleszóljanak dolgába, vagy netán az olyanokat, akik utasításait megkérdőjelezzik, aggályoskodnak, ahelyett hogy azonnal végrehajtanák. Pont az ellenkezőjét követelte meg annak, amivel Váradi magyarázkodik Corvin Jánoshoz intézett levelében: „Én nem kétszínű, hanem igaz lélekkel, nem hazugul, hanem páratlan hűséggel és egyenes lélekkel szolgáltam dicsőséges atyádat.”

Lárifári, mesebeszéd! A korlátlan hatalommal felruházott egyeduralkodó csak rövid ideig tűrte el Váraditól az ellenkezést, az érvelést, a nyersen kimondott másfajta véleményt. Egy bizonyos idő után az ilyesmi ingerelni kezdte a királyt, kedvetlenné tette és bosszantotta. Egyik forrásom szerint Váradit sikerei „elbizakodottá tették. A királlyal szemben követelő, fennhéjázó eljárást kezdett követni, sőt, ha a király nem akarta elhatározásait követni, fenyegető nyilatkozatokra ragadtatta el magát”.

Két dudás egy csárdában? Ez már akkor sem működött, s az erősebb kimondta a végszót: börtönbe vele!

Persze azon is elgondolkozhatunk, hogy Mátyás miért került folyton-folyvást összeütközésbe legjobb embereivel (Vitéz Jánossal, Janus Pannoniusszal, Váradi Péterrel, de másokkal is), illetve azok miért fordultak szinte szabályszerűen ellene?

A politikusok és az értelmiségiek együttműködésének korlátairól lehetett már akkor is szó, a kapcsolat természetéből fakadó zavarokról s nyilván a hatalomgyakorlás és a közszolgálat ellentétes felfogásáról.

Mátyás király így próbálta „magyarázni bizonyítványát” a Váradi ügyében közbenjáró pápai követnek: „Rossz nyelvével romlást akart hozni rám és országomra. De Isten verjen meg, ha halálát kívánom. Csak nyelvétől félek, meg attól a lehetőségtől, hogy a rábizott titkokat nyilvánosságra hozza.”

Váradi Péter tehát két keserű tapasztalat, egy nagyobb (Mátyás király) és egy kisebb (Corvin János) kiábrándulás után került vissza Bácsra. Ettől kezdve egyházmegyéjének gondjai foglalkoztatták, de

közben megindított egy folyamatot is, amelyet Kardos Tibor, a magyarországi latin műveltség tudós kutatója és ismerője így fogalmazott meg: „Építkezett, könyveket gyűjtött, kis tudós kört szervezett maga körül, a külvilággal nagyobbára levelei útján érintkezett.”

Úgy is mondhatnánk, némi túlzással, hogy Buda Mátyás-kori ragyogásának egy icipici részét megpróbálta átmenteni vidéki lakába. Melegágyról gondoskodott, ahol szárba szökhetett a humanizmus. Cicero tusculanumának mintájára egy békés helyet hozott létre – messze a világ zajától, de mégis a reneszánsz fő csapásain haladva. Ezért olykor bácskai Cicerónak is nevezték.

A Jagelló-korszakban nem egy ilyen vidéki művelődési központ alakult ki, köztük Báthori Miklós vaci püspöké is, aki Várad nagy híve és őszinte barátja volt.

Buda fényei pislákoltak ezekben, valamivel szerényebb, provinciális kiadásban.

Várad Páter első dolga volt az érsekség anyagi helyzetének rendezése. Hatévi várfogsága idején „derék” szomszédai, köztük Újlaki Lőrinc macsósi bán, a szerémségi kiskirály, megnyirbálták birtokait, falvakat, mezővárosokat tulajdonítottak el, sőt némely várát is elfoglalták. A legnagyobb veszteség a jól jövedelmező pétervárad apátság elvesztésével érte. VIII. Ince pápa a bíbornoki testület leghatalmasabb tagjának, Rodrigez Borgiának akarta átjátszani az egri püspökség dús javait, de ezt Mátyás király saját emberének adta, s Borgiát a pétervárad apátság jövedelmével kárpótolta. Jogtalan döntés volt ez, hiszen Várad Páter nem ítélték el, tehát a törvény előtt ártatlan volt, de hát a király akarata törvény felett állt.

Az apátság és a vár visszaszerzéséért évekig kemény küzdelmet folytatott. Nem volt könnyű dolga, mert Rodrigo Borgia bíboros időközben, VI. Sándor néven, pápa lett. Normális körülmények között talán még ez sem lett volna hátrány, de az ő idejében a pápaság erkölcsileg, egyházilag és minden más tekintetben is mélypontra került, így aztán Pétervárad sem kerülhetett vissza rendes úton jogos tulajdonosához. A kicsapongó életéről, kapzsiságáról hírhedt egyházfő lemondott ugyan az apátságról, de ezért busás ellenszolgáltatást követelt: ötezer aranyforintot. Várad ezt az összeget annak rendje-módja szerint be is fizette a vatikáni bank pénztárába.

A többi, Bácskán kívüli javak visszaszerzésével is nagy gondok voltak. Ezek közé tartozott a szerémségi Barics vára (Castrum Barich), amely a Száva partja mellett emelkedett valamikor, mégpedig Zemlén (Zimony) és Kölpény (Kupinovo) között, de a török uralom alatt elenyészett, még nyoma sem maradt. A baranyai Szata vára (Castellum Zatha) a Duna mentén állt, Valkó vármegyében (ma Satin, vukovári járás, Horvátország). „Kelt Szatán, a Szent Pál erődben” – így datálta egyik levelét Váradi Péter. A bácsi érsekség még egy Valkó megyei erősségről tudunk: Szivicáról (Castellum Sywitza), amely egy 1497. évi okirat szerint Petri de Warda, azaz Váradi Péter tulajdona.

Az ő magyarázata szerint az egyház jogait és javadalmaikat azért védelmezte oly kitartóan, mert Istennek tartozott ezzel számadással. Nem kellene kételkednünk abban, hogy ezt őszintén hitte is, s úgy tartotta, hogy a széthúzott érseki vagyont eredeti állapotában kell helyreállítania, és hiánytalanul átadnia utódának.

Ezenkívül azonban még valami mást is tudnunk kell: a péterváradi apátság, a futaki kincstári birtok mellett, Dél-Magyarország legjövedelmezőbb uradalma volt. Gazdasági alapját a kamanci (Kamenica), a karomi (Karlóca), a szalánkeméni (Slankamen), a dombói (Rakovac), a redneki (Rudnik) és a kői, azaz bánmonostori (Banoštor) szőlőskertek képezték.

Erről a kultúrtájról került ki a középkor egyik legjobb, leghíresebb és ledrágább bora, a szerémi (a szintén kitűnő baranyai szőlőnedűnek, a szerémihez képest, fele ára volt).

Már a rómaiak idejében is voltak itt sikeres telepítések, de azt a szőlőkultúrát, amelyről most beszélünk, a Franciaországból, a champagne-i Trois Fontaines-ból származó ciszterciák teremtették meg még a XIII. században, amikor IV. Béla király meghívására letelepedtek az országban, megalapították a bélakúti apátságot (a péterváradi apátság elődét), s gazdálkodni kezdtek, mivelhogy a király gazdagon ellátta őket birtokokkal, szolgáló népekkel.

A ciszterciák, amellet, hogy a szerénységet és a szegénységet hirdették, sokat fáradoztak a földművelés haladó módszereinek elterjesztésében. A feudális gazdálkodás egy egészen sajátos, csak rájuk jellemző formáját honosították meg, az úgynevezett grangia-rendszert. A fráterek cellákban, grangiaikban laktak, reggelenként kivonultak a

szántóföldekre – esetünkben a szőlőkbe – dolgozni, este közös ájtatóságon vettek részt, majd visszavonultak lakókamrájukba.

Velük együtt művelték a szőlőt a laikus vagy segítő fráterek – ezeket még paraszt-barátoknak, megtért testvéreknek is nevezték –, ők nem folytattak papi tevékenységet, a földművelés volt a kenyerük. Idejük nagy részét kint töltötték a földeken, ideiglenes szálláshelyeiken. Csak vasár- vagy ünnepnapokon mentek be a monostorba – istentiszteletre, tisztálkodásra.

Ezek is, azok is egyszerű fehér ruhát viseltek, fekete, elől-hátul földig érő váll-lepellet, vagyis kötényszerű munkaruhával. Fehér ruhájuk, ettől függetlenül, gyorsan szennyeződött, ezért népünk a ciszterciákat szürkebarátoknak nevezte, az általuk előállított egyik borfajtát pedig szürkebarátnak.

Nem tudjuk, de alighanem bizonyosra vehetjük, hogy a vesszőt magukkal hozták Franciaországból. A nyelvtudósok kimutatták, hogy a furmint szavunk francia eredetű, kiváló, nagy fürtű, zöldes bogyójú, champagne-i szőlőfajtát jelent, a szőlészeti kutatók pedig megállapították, hogy a furmint Szerémségből terjedt tovább, innen került a tokaj-hegylajai borvidékre is, ahol aztán hungaricumná vált. A kövidinka szavunk is itt termett, a Kő (Bánostor) környékén honos szőlőfajtát jelöl, a kövi dinkát. Ez a bőven termő szőlőfajta is Dél-Magyarországon terjedt el először, világos vörösbort készítettek belőle, ma siller néven ismerik.

A bélakúti cisztercita rend barátai tehát virágzó szőlőtermesztést honosítottak meg Szerémségben, bár ennek részleteiről kevés adatunk van. Annál több viszont a későbbi korokból, főleg a XV. századból származó írott emlék, amelyek az innen piacra kerülő isteni nedű minőségét dicsérik. Galeotto Marsio olasz humanista – Mátyás király életrajzírója, a Corvina könyvtár gondozója – ezt írta Szerém boráról: „olyan édes, hogy hozzá fogható az egész földön nehéz találni”. Egy másik humanista, Oláh Miklós szerint „a jobb és nemesebb borok között első a szerémségi”.

A péterváradí barátok nemcsak a termelés megszervezésében jeleskedtek, hanem a borkereskedésben is az első helyen álltak a középkori Magyarországon. „A híres szerémségi bort – írja Kalász Elek történész –, amit Fruška gora lankáin a maguk ültetett szőlőkben és az idegenek

által saját területükön ültetett szőlőkben szüreteltek, főleg a szegedi borkereskedőknek adják el. A Szerémség borát az egész középkoron át a borok királyaként emlegették, mint ma a tokajit. Nem csoda, hogy a szegedi kereskedők maguk is szereztek szőlőket a péterváradi és a kamanci szőlőhegyen, és az apátságtól boraik részére a dunai réven megszerezték a révmentességet.” Egyedüli kötelezettségük az volt, hogy a péterváradi apátnak csöbörpénzt és szőlőőrzési díjat fizessenek négy-négy dénár erejéig.

Váradi Péter leveleiben nemegyszer tesz említést szőleiről, borairól. 1494-ben írja Budáról familiárisának, Thessényi Miklósnak, a péterváradi vár kapitányának, hogy „ebben az esztendőben mind szőleimkben, mind egyéb jóságaimkban kimondhatatlanul súlyos károkat szenvedtem”, s ezért elszámolásra kötelezi. „Azt akarom, és el is várom tőled, hogy az általad okozott károkat maradéktalanul hozd helyre” – írja a várkapitánynak.

Angelo, VI. Sándor pápa péterváradi apátsági helytartója még az átadás után is (1494) sok kellemetlenséget okozott Váradinak. „Nem számítottam részedről ilyen erőszakosságra – írja neki 1495-ben –, amit tanúsítottál. Azt írnak adószedőim, erőszakkal vétettél el tőlük három hordó bort . . . Az én boromat (azt sem tudom, hány hordóval van) elköveteled embereimtől, vendégség ürügyén, pedig azt hittem, védelmezted boraimat, nemhogy még ki is fosztass engem! . . . Ha járt is neked bor, becsületes emberek megfelelő felmérése alapján, ilyen gaszág nélkül is megfizethető lett volna . . . De hát tagadhatatlan, már annyira elfajzottunk, hogy morzsányi lelkiismeretet sem találni sem a papi köpönyeg, sem a csuklya, sem a biretum, sem a csuha alatt.”

1495 áprilisában, némi közbenjárás reményében felkereste levelével Urbanus de Ursinit, egy történelmi olasz család sarját, a pápai Kúria tagját, a szentatya szóvivőjét. „Bocsásson meg egyébként, főtisztelendő atyám – mentegetőzik levelének befejező részében –, amiért ez idáig nem küldhettem jófajta szerémi bort atyaságodnak.” Igazolásként közli vele, hogy a hadinép ellátásával volt lekötve, meg aztán az is gond, hogy „olyan messzire vagyunk főtisztelendőségedtől”.

A következő évben, 1496-ban, Drágffy Bertalan főpohárnok és kamarásmester, a levél írásakor erdélyi vajda kéri tőle a neki járó borjáradékot (azoknak a főuraknak járt, akik főtisztviselői állást töltöttek

be). „A nekem tizedelő szőlőhegyet úgy elpusztította a rossz időjárás, a jégverés meg a zúzmara, hogy ott ahol az elmúlt esztendőben negyven hordóval kaptam, az idén mindössze kilenccel . . .”

A levélből kiderült, hogy őt is sérelem érte, tehát a késelemért nemcsak az időjárás okolható. Közli, hogy hajlandó megadni a járadékot, amennyiben visszakapja „szentjobbí apátságának kétekenyi földjét és marháit, amelyeket elvétellett s mindmostanáig erőszakkal visszatart”.

Ha nincs is adatunk róla, s leveleiben sem tesz erről említést, nem kellene kételkednünk abban, hogy a jófajta nedűből juthatott bőven a bácsi vár népnek is, hiszen a Duna vagy várkút vize nem mindig volt alkalms az ivásra. De a legjobb évjáratú borok kerülhettek Váradí kecskelábú ebédlőasztalára is – saját használatára fenntartott, ezüst- vagy ónkupából hörpintgethette –, a telt kancsó ott állhatott még a nehéz tölgyfából kifaragott íróasztal mellett is, egy falnak támasztott, díszes asztalkán, a konzolon. Ha megszomjazott, letette írószerszámát, s töltött magának . . .

Tízévi bácsi tartózkodásának legalább a fele ráment „pusztuló vagyónának” megmentésére. A „félidő” letelte után, amikor zilált anyagi ügyeit úgy-ahogy rendbe hozta, mással is többet törődhetett, gondolhattott például elhanyagolt várainak karbantartására, a legszükségesebb tatarozások elvégzésére, sőt, a nagyobb beavatkozásokra is.

1495-ben még azt írta Kálmáncsehi Domonkosnak, az ugyancsak neves humanistának, hogy „én itt a Mosztongánál tengődöm, amelyből a tűző nap heve meg a nagy szárazság teljesen elpárologtatták a vizet, s ahol a békák is rég megszűntek kuruttyolni”. Két év múltán azonban már diadalmasan jelentette nagy barátjának, Báthori Miklós váci püspöknek, Cicero olvasójának és tisztelőjének, hogy „bevezettem Bácsba a Dunát”, és hogy ennek folytán „megszabadultunk minden régi szennytől és százados piszoktól, a legtisztább Duna-vizet élvezhetjük, mely bővelkedik halban . . .”

Az történet ugyanis, hogy nagyszabású közmunkákkal a mosztongai mocsarat két helyen összekötötte a folyóval, s így, a nyaranta kiszáradó állóvíz helyett hajózható folyóvízzel vette körül félkör alakban a bácsi várat.

A beavatkozás után a bácsi erősség újra szabályos síksági vízivár lett.

A kor páratlan vízgazdálkodási és környezetvédelmi vállalkozása volt ez, harcászati köntösbe bújtatva. Igazán nagy kár, hogy elkészítésének részleteiről nem maradtak fenn dokumentumok, talán a török dúlás idején tűntek el, vagy éppen a Rákóczi-felkelés során Bácsban leégett megyei levéltárban hamvadtak el. De ettől függetlenül, a kezdeményezést és a megvalósítást a Kiss József-féle bácskai nagycsatorna fontos előzményeként tarthatjuk számon.

Váradí tudatában volt a vállalkozás nagyságának, a Báthorinak címzett levelének soraiból a teremtő ember büszkesége, részben túlzása is kicsendül: „Ha Xerxész nagy tette volt a Hellészpontosz megbéklyóztatása (a keleti uralkodó, Dárius fia, a perzsa–görög háborúk idején hidat veretett a Dardanellákon át, azaz az Európát és Ázsiát elválasztó földszoroson – K. Z. megjegyzése) – írja – nem kellett-e akkor a kanyargó Dunának is engedelmesen meghunyászkodnia bölcs varázsszavunkra . . . Xerxész módjára hazai folyónkat is béklyóba vettem.”

Egészen más volt a helyzet a péterváradí vár esetében. Váradí itt is végeztetett helyreállítási munkálatokat, bár a védelem megerősítése elsősorban országos ügy lett volna, s csak részben Váradíé. A feudális anarchia eluralkodása miatt a királyság jövedelmei azonban módfelett megcsappantak, a kincstár üresen állt, s így elmaradt a támogatás: Péterváradot teljesen készületlenül érte az egyébként várható török betörés. Pedig az idő tájt – az Adriától a „magyar Bosznián” át Moldváig terjedő védelmi vonal gerincének szétzúzása után – Magyarország katonailag már csak Nándorfehérvárra és Péterváradra támaszkodhatott. (A két vonal közül az egyiket a Jajca–Zvornik–Szabács–Nándorfehérvár–Szendrő várfüzér alkotta, a másikat pedig Zengg–Bihács–Pétervárad–Temesvár–Lugos–Karánsebes.)

Két utolsó mentsvár állta tehát útját a török áradatnak, ha ezek elesnek – nyitva az út Budáig. Gyenge oltalmat, megbízhatatlan védelmet nyújtott az egyik is, a másik is, mint ahogy az a későbbiek során, hús–huszonöt év múltán kiderült.

Bács kívül esett a diribre-darabra tört két védelmi vonalon, szerepe hadászatiilag jelentéktelen, akárcsak a becsei vagy a nagybecskereki várak.

Helyi jellegű, mint a többi, szám szerint mintegy ötven a mai Vajdaság területén fekvő, főleg a föld alatt található síksági lovagvár, erődítmény, váracsk. Ezek közül azonban Bács a legnagyobb, országosan a legismertebb: romos állapotában is az egyik legbecsesebb középkori emlékünk.

A XIV. században építették, feltehetően 1338 és 1342 között, Károly Róbert, illetve I. Károly idején, alighanem a régebbi, avar kori és Szent István-kori földvár helyén, a mosztongai mocsár szélén, egy szigetszerűen kiemelkedő helyen, évszázados tölgyfaerdő kellős közepén.

A korabeli francia várak mintájára készült, talán francia mesterek is építették, akiket a gallok földjéről, a történelmi Anjou tartományból elszármazott Károly Róbert, a magyarországi Anjou-dinasztia megalapítója hozatott be az országba.

A francia várépítészet hatását a négyemeletes lakótorony tükrözi a legjobban: a mindenkori főúr lakóhelye volt. Itt szállt meg Váradi Péter is hazatérése után, s csak később építtetett magának egy lakályosabb palotát, amelynek ablakait, az új módi szerint, beüvegeztette. Ezt Bél Mátyás 1735-ben „rutul romokban” találta, viszont a lakótorony – még öregtoronynak, donjonnak is nevezték –, még ma is áll. A huszonnégy méter magas épületet 1961-ben rekonstruálták és konzerválták, de a felújítást követő évben a helybeliek feltörték ajtáját, és a belső szerkezetét felgyújtották – hogy véletlenül-e, vagy szándékosan, nem tudhatjuk, a tetteseket nem találták meg.

A várról még csak annyit, hogy masszív falait, tornyait kivétel nélkül a síkság épületanyagából, azaz téglából emelték. A helyben található jó minőségű agyagból égették, vörös színe ma is élénken virít a fák, a bokrok zöldjéből. De ugyanilyen anyagból – mázatlan cserépből – való a belső várépület dekoratív díszítménye is. Az ásatások során (Henszlmann Imre, 1871) terrakottából készített gótikus ablakkeretek, boltozatbordák és rozetták kerültek elő. A cseréprózsák közül az egyik hat-, a másik hét-, a harmadik pedig tízszirmos volt (a Magyar Nemzeti Múzeumban a három közül kettőt őriztek meg).

„A terrakotta alkalmazása egyik jellegzetessége a bácsi várnak, s ebből a szempontból szinte példa nélkül áll az eddig ismert, téglából emelt középkori építmények között” – áll Henszlmann Imrének az ásatásokról írt jelentésében.

Ilyen volt Váradi Péter lakóhelye a XV. század utolsó évtizedében, ezt tette még otthonosabbá életének utolsó öt-hat évében, amikor a török veszély már sötét felhőként nyomasztotta a déli országrészeket, s amikor a középkori állam bukásához is alig húsz-harminc év hiányzott.

(Folytatjuk)